

Η σύγχρονη δυναμική των καπιταλιστικών αντιθέσεων

Η ουσία, η μορφή και η εξέλιξη των νόμων κίνησης της κοινωνίας και της φύσης δεν μπορεί παρά να προσεγγίζονται και να κατανοούνται, από την άποψη της μεθόδου και της πρακτικής, με βάση τους ποικιλόμορφους και πλουσιότερους αντιφατικούς συνδυασμούς «εκδήλωσης της αιτιότητας και της αναγκαιότητας μέσα από το τυχαίο», τους οποίους η σύγχρονη επιστήμη αποκαλύπτει.

γράφει ο ΑΛΕΚΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ*

1. Τεχνολογία και επιστήμη: Αποχαιρετισμός στον παλιό εργάτη

Ήδη από τη δεκαετία του 1980 –και έκτοτε μονιμότερα και κλιμακούμενα– σε χώρες με μέσο επίπεδο ανάπτυξης, σε χώρες με ανώτερο επίπεδο ανάπτυξης, από κυβερνήσεις της μετασχηματιζόμενης κλασικής δεξιάς ή της μεταλλασσόμενης σοσιαλδημοκρατίας ή από κυβερνήσεις μιξάζ (από κόμματα αριστερής επαγγελίας σε συνεργασία με αστικές πολιτικές δυνάμεις) παίρνονται, με διαφορετικούς ρυθμούς και διαφορετική ένταση, μέτρα ίδιας ποιότητας. Το ίδιο συνέβη και συμβαίνει τελικά και στην Ελλάδα με την κυβέρνηση συνεργασίας ΣΥΡΙΖΑ – ΑΝΕΛ.

Οι εφαρμοζόμενες πολιτικές, που ξεκίνησαν από τη δεκαετία του 1980

και εντάθηκαν με το ξέσπασμα και την εξέλιξη της κρίσης –καταλύτη των επιχειρούμενων αντιδραστικών αναδιαρθρώσεων–, επεμβαίνουν στην έννοια χρόνος. Και κλέβουν το χρόνο που απελευθερώνει η σύγχρονη επιστήμη και τεχνολογία αλλά και το χρόνο που θα απελευθέρωνε την ίδια την εργασία.

Επεμβαίνουν όχι μόνο στο χρόνο, αλλά και στους συνολικούς όρους, στον τρόπο αμοιβής, στο ύψος αμοιβής και στην οργάνωση της εργασίας και τους κάνουν «λάστιχο». Επεμβαίνουν στη έννοια του δημόσιου, κάθε δημόσιου αγαθού, και, μετατρέποντάς το σε εμπόρευμα, του αφαιρούν τόσο την έννοια του δημόσιου όσο και το νόημα του αγαθού.

Ως γνωστόν, οι βαθμοί ελευθερίας επιλογών του κεφαλαίου περιορίζονται από τους ίδιους τους υλικούς-τεχνικούς όρους συγκρότησης της παραγωγικής διαδικασίας, όπως επίσης από την έντα-

ση, την εξέλιξη και τα αποτελέσματα της ταξικής πάλης. Γι' αυτό και ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής οδηγείται στη χρήση μεταβαλλόμενων μεθόδων τυπικής και ουσιαστικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, απόσπασης απόλυτης και σχετικής υπεραξίας.

Στην εποχή της μεγάλης βιομηχανίας, καθώς τελειοποιούνται και αυτοματοποιούνται τα εργαλεία, βασική αρχή της οργάνωσης της εργασίας είναι η συνεχής είσοδος σε αυτήν μηχανικών λειτουργιών (λειτουργίες του συστήματος των μηχανών). Μαζί με το εργαλείο περνάει από τον εργάτη στη μηχανή και η δεξιότητά του χειρισμού του. *Κι έτσι η παραγωγική διαδικασία προβάλλει βαθμιαία όχι ως υποταγμένη στην άμεση επιδεξιότητα του εργάτη, αλλά ως τεχνολογική εφαρμογή της επιστήμης.*

«Η τάση του κεφαλαίου είναι να δίνει επιστημονικό χαρακτήρα στην παραγωγή και η άμεση εργασία του εργάτη να υποβαθμίζεται σε απλό συστατικό στοιχείο αυτής της διαδικασίας. [...] Εδώ λοιπόν ο συγκεκριμένος τρόπος εργασίας εμφανίζεται άμεσα να μεταφέρεται από τον εργάτη στο κεφάλαιο με τη μορφή της μηχανής, κι αυτή η μετάθεση να απαξιώνει το εργατικό δυναμικό του εργάτη.

»[...] Η ανταλλαγή ζωντανής με αντικειμενοποιημένη εργασία, δηλαδή η τοποθέτηση της κοινωνικής εργασίας στη μορφή της αντίθεσης κεφαλαίου και μισθωτής εργασίας, είναι η τελευταία ανάπτυξη της αξιακής σχέσης και της παραγωγής που βασίζεται στην αξία.

»Η ανάπτυξη ωστόσο των μηχανημάτων σ' αυτήν την κατεύθυνση παρουσιάζεται μόνο όταν η μεγάλη βιομηχανία έχει ήδη φτάσει σε ανώτερη βαθμίδα και όλες οι επιστήμες έχουν αιχμαλωτιστεί στην υπηρεσία του κεφαλαίου. Κι από την άλλη μεριά, όταν τα ίδια τα διαθέσιμα μηχανήματα ήδη προσφέρουν μεγάλους πόρους. Τότε η εφεύρεση γίνεται επιχείρηση, και η εφαρμογή της επιστήμης στην ίδια την άμεση παραγωγή γίνεται σκοπιά που την καθορίζει και την παρακινεί».

(Μαρξ, 1990)

Η σύγχρονη εργαλειομηχανή παρεμβάλλεται αυτοτελώς ανάμεσα στον εργάτη και το αντικείμενο εργασίας, αποκατά δεσπόζοντα ρόλο στην παραγωγή, εγκαθιδρύει μια νέα ενότητα, που είναι η σχέση μέσου και αντικειμένου εργασίας.

Με αυτό τον τρόπο η σχέση του εργάτη με τα εργαλεία και τα μέσα εργασίας αλλάζει. Τα μέσα εργασίας οργανώνονται πλέον σε αυτοτελές σύστημα μηχανών το οποίο εμπεριέχει τις κύριες δημιουργικές δεξιότητες για την παραγωγή. Ο χειριστής-εργάτης εποπτεύει, βάζει πινακίδες, κάνει την τελική συναρμολόγηση του προϊόντος· η αυτόματη μηχανή το κατασκευάζει.

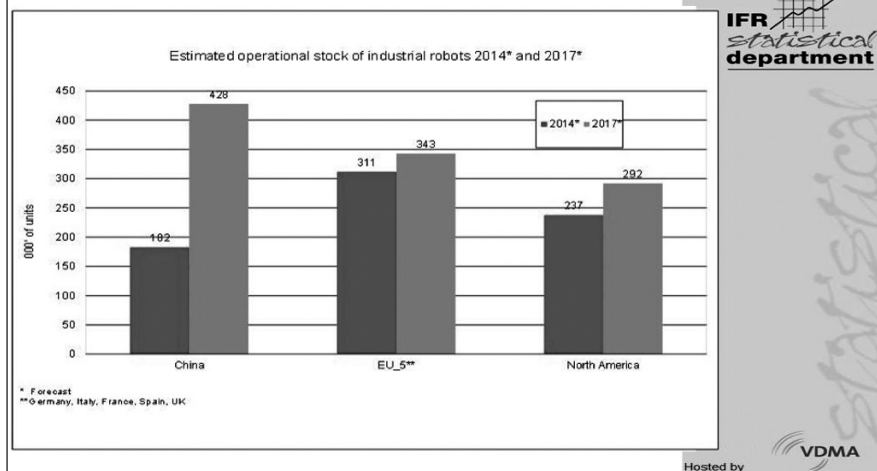
Αυτή η νέα σχέση μέσου και αντικειμένου εργασίας, όπου το μέσο-εργαλειομηχανή εμφανίζεται πλέον όχι απλώς ως «ο κληρονόμος» των δεξιοτήτων του εργάτη αλλά ως το σχετικά αυτοτελές τμήμα της παραγωγής που οφείλει από την ίδια την καπιταλιστική παραγωγή να τελειοποιείται συνεχώς διά της επιστημονικής «καινοτομίας» –ώστε να λειτουργεί ο αιώνιος νόμος του καπιταλισμού, ο ανταγωνισμός– δημιουργεί τους υλικούς όρους για να μετατρέπεται η επιστήμη, διαρκώς επί κεφαλαιοκρατίας, σε άμεσα παραγωγική δύναμη. Και ως άμεση παραγωγική δύναμη δεν μπορεί παρά να υπαχθεί άμεσα στο κεφάλαιο.

Με μια ιδιαίτερη δυναμική από τη δεκαετία του 1980, οι νέες μηχανές και τεχνολογίες, «η φυσική ύλη που μετατράπηκε σε όργανο της ανθρώπινης βούλησης πάνω στη φύση», η αντικειμενοποιημένη επιστήμη (ηλεκτρονικοί υπολογιστές, ρομπότ, οπτικές ίνες, βιοτεχνολογία, ναυοχημεία) συνθέτουν μια νέα ποιότητα. Συγκροτούν ποιοτικά νέες παραγωγικές δυνάμεις, που αναταράσσουν τις λειτουργίες της ίδιας της παραγωγής.

2. Καλώς όριστες ρομποτική

Η αναμενόμενη και σχεδιαζόμενη γενίκευση της εφαρμογής των ρομπότ προστίθεται στη νέα αυτή ποιότητα αλλαγών. Στη βιομηχανία, στη Βόρεια Αμερική, ο αριθμός των χρησιμοποιούμενων βιομηχανικών ρομπότ ανέρχεται ήδη σε

Διάγραμμα 1: Το απόθεμα σε ρομπότ στην Κίνα θα ξεπεράσει αυτό των ΗΠΑ και των χωρών της ΕΕ

Πηγή: IFR World Robotics 2014

300.000, ενώ στις πέντε μεγάλες οικονομίες της ΕΕ σε 340.000.

Σε αυτή την τεχνολογική κούρσα προπορεύεται η Ιαπωνία, όπου στα εργοστάσια κατασκευής αυτοκινήτων αντιστοιχούν ήδη 1.520 ρομπότ ανά 10.000 εργαζομένους, νούμερο που απέχει πολύ από τον παγκόσμιο μέσο όρο (66 ρομπότ ανά 10.000). Στην κινεζική μεταποιητική βιομηχανία μέχρι σήμερα αντιστοιχούν μόνο 30 βιομηχανικά ρομπότ ανά 10.000 εργαζομένους, ενώ στη Γερμανία και στις ΗΠΑ η πυκνότητα των ρομπότ είναι σχεδόν δέκα και πέντε φορές μεγαλύτερη¹ αντίστοιχα.

Στη γεωργία η εφαρμογή των νέων τεχνολογιών είναι πλέον πραγματικότητα. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, η συγκομιδή καθοδηγείται από GPS, τα τρακτέρ χωρίς οδηγούς οργώνουν, σπέρνουν, ψεκάζουν, θερίζουν, αλωνίζουν. Οι παραγωγοί γαλακτοκομικών προϊόντων ενσωματώνουν, ήδη από τη δεκαετία του 1990, ρομπωτικά μηχανήματα αρμέγματος η χρήση των οποίων εξαπλώνεται.

Η καπιταλιστικοποιημένη γεωργική

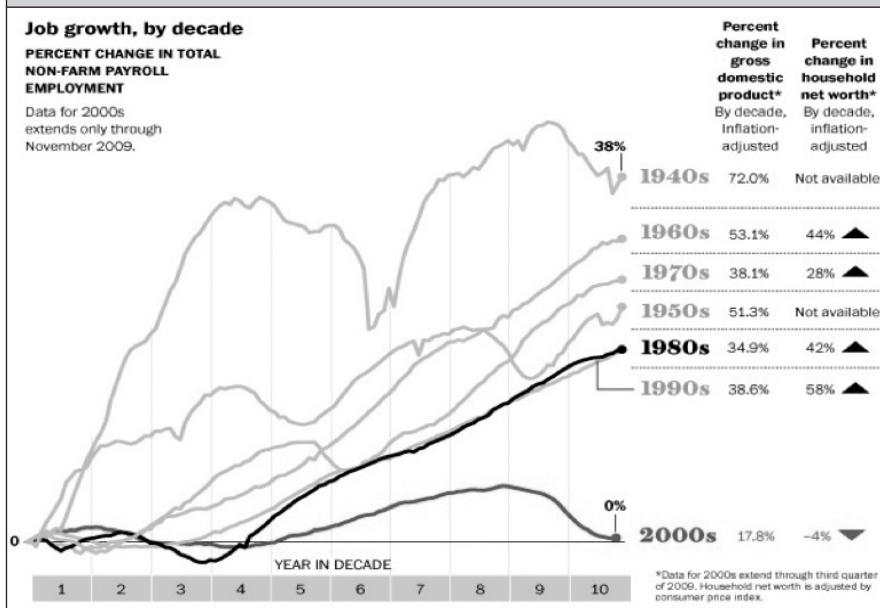
«βιομηχανία» και η βιομηχανία των πιο προηγμένων χωρών προσαρμόζονται προκειμένου, με βάση τη λειτουργία της αγοράς, να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις του ανταγωνισμού και δι' αυτού οι διατροφικές ανάγκες του αυξανόμενου παγκόσμιου πληθυσμού. Η Bank of America προειδοποιεί, σε πρόσφατα δημοσιευμένη μελέτη της, πως «μέχρι το 2025 τα ρομπότ θα έχουν καταλάβει το 45% των βιομηχανικών εργασιών, “εξαφανίζοντας” εκατομμύρια θέσεις εργασίας».

Αντίστροφοι, βέβαια, θα είναι οι αριθμοί της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού. Ο Καθηγητής Ρομπωτικής του Πανεπιστημίου Πατρών Ν. Ασπράγθος² σημειώνει: «Η απώλεια θέσεων εργασίας εξαιτίας της τεχνολογίας εξαπλώνεται, σε όλα τα μορφωτικά επίπεδα και όλες σχεδόν τις ειδικότητες και επαγγέλματα, χωρίς να μπορεί να επαναληφθεί το προηγούμενο της μεταφοράς από την αγροτική οικονομία, στη βιομηχανία και από κει στις υπηρεσίες γιατί

1. Βλ. *Roboter-Weltstatistik 2014*, von der International Federation of Robotics (IFR) 25 Ιανουαρίου 2015

2. Βλ. Ασπράγθος, Ν. «Η Επιστημονική Έρευνα, η Αυτοματοποίηση και η Καπιταλιστική Κρίση» (https://dipakpatras.files.wordpress.com/2014/01/ereuna_kai_kapitalistikikrisi_n-aspragthos.pdf).

Διάγραμμα 2: Η εξέλιξη της απασχόλησης στις ΗΠΑ και σε κάθε δεκαετία μετά το 1940 μέχρι το 2010 (Brynjolfsson & McAfee, 2011)

και οι υπηρεσίες αυτοματοποιούνται. Όπως φαίνεται στο Σχ. 6 [σ.σ. παρατίθεται εδώ ως Διάγραμμα 2], σε προηγούμενες δεκαετίες μετά το ξεπέρασμα της κρίσης η απασχόληση του εργατικού δυναμικού ανέρχονταν σε υψηλότερα ποσοστά σε σχέση με την προκρισιακή ενώ τώρα είναι ίση αν όχι κατώτερη της προκρισιακής [...]

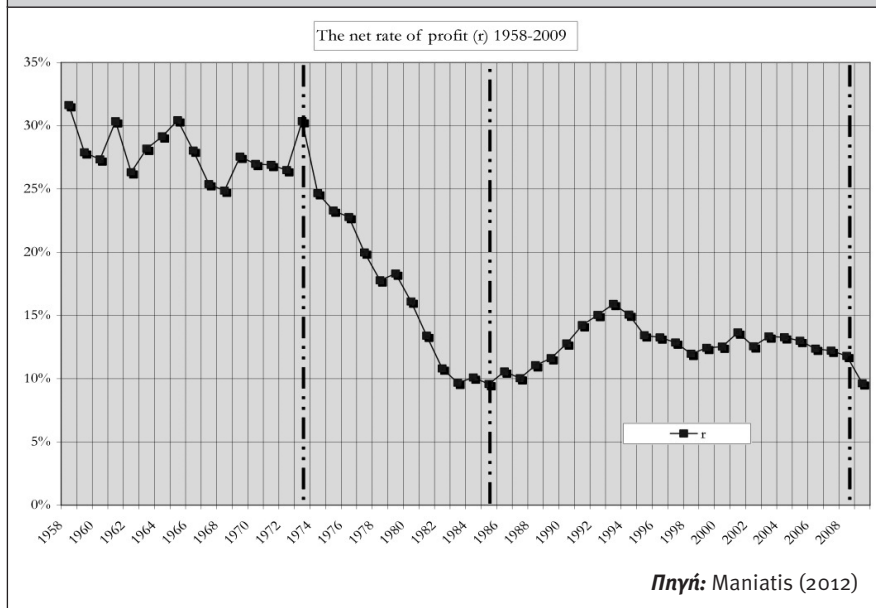
Στη Κίνα προβλέπεται και σχεδιάζεται πως μέχρι το 2017 τα ρομπότ στα εργοστάσια θα ξεπεράσουν αυτά στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και στις ΗΠΑ. Ήδη η Κίνα αποτελεί τον μεγαλύτερο αγοραστή ρομπότ παγκοσμίως, καλύπτοντας το 25% της παγκόσμιας ζήτησης.

Αισθητήρες που καταμετρούν τα πάντα, από την υγρασία του εδάφους μέχρι την περιεκτικότητα σε άζωτο των βιομετρικών στοιχείων των ζώων, θα επιτρέψουν στους αγρότες να χρησιμοποιούν πιο αποτελεσματικά τους πιο περιορισμένους πόρους, όπως το νερό και το λίπασμα. Τα drones –τεχνολογία που σχετίζεται με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις–, τα οποία παρακολουθούν την ποιότητα του εδάφους και την αυτόμα-

τη άρδευση, είναι στη διάθεση των φάρμακων. Ακόμα και ρομποτικές «μέλισσες» για την επικονίαση των καλλιεργειών θα είναι εργαλεία που οι αγρότες-καπιταλιστές θα έχουν στη διάθεσή τους, καθώς θα επιδιώκουν το κέρδος σε ένα δύσκολο περιβάλλον.

«Οι νέες τεχνολογίες, όπως για παράδειγμα η 3D εκτύπωση, η νανοτεχνολογία και η ρομποτική, κάνουν εντυπωσιακή είσοδο στον τομέα της παραγωγής και πρόκειται να αλλάξουν σημαντικά την εικόνα στην αγορά εργασίας μέσα στην επόμενη πενταετία», αναφέρεται στην Έκθεση στο τέλος των εργασιών της Συνόδου στο Νταβός το Γενάρη του 2016. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, «η αυτοματοποίηση των λειτουργιών θα μπορούσε να προκαλέσει μέσα σε 5 χρόνια, απώλεια έως και 7,1 εκατ. θέσεων εργασίας, που θα αφορούν κυρίως υπαλλήλους γραφείου». Ως αντιστάθμισμα, η Έκθεση αναφέρει τη δημιουργία μόνο 2,1 εκατ. νέων θέσεων εργασίας, που θα αφορούν εξειδικευμένες ειδικότητες, όπως, για παράδειγμα, οι μηχανικοί υπολογιστών.

Διάγραμμα 3: Το ποσοστό κέρδους στην ελληνική οικονομία (1958-2008)

3. Οι «παράξενες» επιδράσεις

«Η σε εξέλιξη επανάσταση επιδρά καθοριστικά στην παγκόσμια οικονομία, αυξάνει ραγδαία την οικονομική ανισότητα, θέσεις εργασίας χάνονται ή κινδυνεύουν άμεσα με εξαφάνιση, εργαζόμενοι με πολλές γνώσεις και “πλούσιο” βιογραφικό ενδέχεται να χρειαστεί να καλύψουν θέσεις εργασίας με σχετικά απλοϊκό αντικείμενο, το οποίο δεν μπορούν να εκτελέσουν μηχανές» αναφέρεται στην Έκθεση του Νταβός.

Αυτό όμως που δεν αναφέρεται είναι πως η νέα αυτή κατάσταση επιδρά με ποιοτικά νέους όρους, ειδικά από το 1980 και μετά, στην κερδοφορία του κεφαλαίου και, επομένως, στην ασκούμενη πολιτική.

Λόγω της αυτοματοποίησης αυξάνουν οι μηχανές που τίθενται σε λειτουργία ανά εργάτη. Η ποσότητα της ζωντανής εργασίας μειώνεται, με σύγχρονους όρους, σε σχέση με την ποσότητα του σταθερού κεφαλαίου (μηχανές, πρώτες ύλες) που αυτή βάζει σε κίνηση. Ο άνθρωπος, ο εργάτης, είναι όμως η μοναδική

πηγή υπεραξίας. Η «απώθηση» –και μάλιστα μαζική– εργατών από την παραγωγή οδηγεί επομένως, συνθετότερα από όσο αφαιρετικά παρουσιάζεται, στη μείωση της παραγόμενης υπεραξίας.

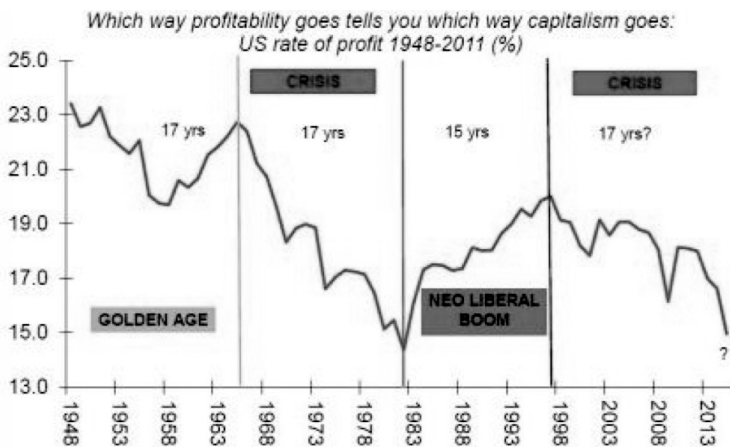
Έτσι, το τμήμα της υπεραξίας που επενδύεται κάθε φορά σε νέα μέσα παραγωγής για να αναπτυχθεί η παραγωγικότητα της εργασίας τείνει να είναι όλο και μεγαλύτερο από το τμήμα που επενδύεται σε εργάτες, («σε ζωντανή εργασία»), οι οποίοι όμως αποτελούν τη μοναδική πηγή υπεραξίας.

Δηλαδή η έκρηξη της παραγωγικότητας της εργασίας μέσω της γενικευόμενης χρήσης των νέων τεχνολογιών έχει «παράδοξες» επιδράσεις: Από τη μια, αυξάνει την εκμετάλλευση. Από την άλλη, όμως, διαμορφώνει προϋποθέσεις βαθύτερης διαταραχής στην απόσπασση υπεραξίας, στη σχέση εκμετάλλευσης.

Η κατάσταση αυτή ενισχύει την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους.

Τα Διαγράμματα 3 και 4 απεικονίζουν αυτή την πραγματικότητα. Δίνουν την πραγματική εικόνα του ποσοστού κέρδους στην ελληνική και την αμερικανική

Διάγραμμα 4: Ποσοστό κέρδους στην αμερικανική οικονομία (1948-2011)

Πηγή: <http://thenextrecession.wordpress.com/> (αντίστοιχα, Μανιάτης 2012)

οικονομία για μια μεγάλη περίοδο (1958-2008 και 1948-2011 αντίστοιχα). Ανεξάρτητα από τις διακυμάνσεις, αλλά και με τις διακυμάνσεις, που οφείλονται στις πολιτικές και στην εξέλιξη της ταξικής πάλης που επιδρούν στην κερδοφορία, άλλο πράγμα είναι ένα ποσοστό κέρδους (για την Ελλάδα) που κυμαίνεται μεταξύ 25-33% (περίοδος 1958-74) και άλλο το ποσοστό κέρδους να κατηφορίζει διαρκώς από το 1974 και να φτάνει κάτω από το 10% (περίοδος 1974-85). Και άλλο ακόμη ύστερα από μια συνεχή, εννεαετή, μικρή αλλά ανοδική πορεία (1986-93) να φτάνει στο 15% και από το 1994 και μετά να κατηφορίζει διαρκώς, για να φτάσει το 2008 πάλι στα επίπεδα του 1982(!), κάτω από το 10%.

Από τα διαγράμματα διαπιστώνεται πως το ποσοστό κέρδους δεν μειώνεται απλώς. Το 1980-85 οδηγήθηκε στο ιστορικό χαμηλότερο σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο. Ανέβηκε αργά, εύθραυστα και με αυξομειώσεις την πρώτη περίοδο του νεοφιλελευθερισμού (1985-95) και μετά η κάθοδος επανέρχεται (Διάγραμμα 4). *Συνεχιζόμενη παραπέρα μείωση του ποσοστού κέρδους τι θα σημαίνει και τι θα σημαίνει; Πού μπορεί να οδηγήσει;*

«Το κεφάλαιο, το τρομάζει η έλλειψη

κέρδους ή το πολύ μικρό κέρδος» (Κ. Μαρξ).

Το κεφάλαιο δεν αναζητά γενικά το κέρδος ως αυτοσκοπό. Κυνηγά, όπως το κυνηγόσκυλο το θήραμα, περιοχές και κλάδους με υψηλό –το υψηλότερο– ποσοστό κέρδους.

Η ιδιαίτερη αυτή κατάσταση και η δυναμική της οδηγούν, τώρα πλέον, το σύστημα στο να δράσει βαθύτερα και δραστηρότερα σε όλα τα μεγέθη που μειώνουν το ποσοστό κέρδους, και μάλιστα τόσο βαθιά και –παρά τα σκαμπανεβάσματα– τόσο συνεχώς.

Η αστική πολιτική «οφείλει» να χαράξει και να προσδιορίσει παράγοντες οι οποίοι να αντενεργούν, να αναχαιτίζουν και εν μέρει να «παραλύουν», για όσο μεγαλύτερο διάστημα γίνεται, τη διαρκώς παρούσα αυτή πτωτική τάση.

Οι παράγοντες³ αυτοί είναι οι εξής:

- 1) Η αύξηση του βαθμού εκμετάλλευ-

3. Εδώ πρόκειται για τη δράση του νόμου της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους. Και ο νόμος είναι νόμος γιατί η κυρίαρχη τάση, η πτωτική τάση, αναπόφευκτα κυριαρχεί πάνω στους (δευτερεύουσας σημασίας, υποτελείς, κυριαρχούμενους) αντεπιδρώντες παράγοντες στην πραγματική κίνηση της οικονομίας σε μακροχρόνια περίοδο.

σης της εργατικής δύναμης με την παράταση της εργάσιμης μέρας, η αύξηση της εντατικότητας της εργασίας μέσω και της νέας τεχνικής, η οποία αυξάνει το βαθμό εκμετάλλευσης και εξ ορισμού ανακόπτει την πτώση του ποσοστού κέρδους.

2) Η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στους κλάδους που παράγουν τα μέσα παραγωγής η οποία συμβάλλει στο να γίνονται πιο φτηνά τα στοιχεία του σταθερού κεφαλαίου.

3) Ο ως ένα όριο σχετικός εργατικός «υπερπληθυσμός» (ανεργία), που να συντελεί στην πτώση του μισθού εργασίας, να αυξάνει το κέρδος.

4) Η ρύθμιση των εξωτερικών εμπορικών ανταλλαγών των αναπτυσσόμενων καπιταλιστικών χωρών με τις οικονομικά αδύνατες χώρες, έτσι ώστε να επιτρέπεται στους καπιταλιστές να αγοράζουν τις πρώτες ύλες σε μονοπωλιακά χαμηλές τιμές (πράγμα που μειώνει τη συνολική αξία σταθερού κεφαλαίου) ή να εισάγουν φθηνότερα τρόφιμα (τα οποία μειώνουν την αξία της εργατικής δύναμης και αυξάνουν το βαθμό εκμετάλλευσης και τη μάζα της υπεραξίας).

5) Τέλος, η ιδιωτικοποίηση κάθε δημόσιου αγαθού αλλά και η απόσπαση μονοπωλιακού υπερκέρδους ως αποτελέσματα της διαφοράς μεταξύ των επιπέδων (εθνικών ή ενδοκλαδικών) αξίας των εμπορευμάτων.

Τα παραπάνω όμως είναι οι άξονες της θατσερικής πολιτικής, είναι η πολιτική του νεοφιλελευθερισμού. Είναι η εσωτερική ανάγκη του καπιταλισμού στη διαμορφούμενη πραγματικότητα μετά το 1980 ως σήμερα.

4. Η σύγχρονη δυναμική των πολυεθνικών

Εκτός από την εμφάνιση, στην εποχή μας, των ποιοτικά νέων παραγωγικών δυνάμεων και τη δυναμική τους επαναστατικότητα στην παραγωγή πλούτου και ελεύθερου χρόνου, είναι εύκολο να διακρίνει κανείς τις αλλαγές ποιότητας στις σχέσεις ιδιοκτησίας μέσω του άλ-

ματος στην απαλλοτρίωση των ιδιοκτητών από τους ιδιοκτήτες και την εξέλιξη στη δημιουργία πολυκλαδικών, διεθνικών μονοπωλίων.

Πολυεθνικά-πολυκλαδικά μονοπώλια γεννούνται ήδη εντός της κρίσης του 1873-95 και στην εξέλιξή της. Η σημερινή όμως μορφή συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης κεφαλαίου έχει οδηγήσει στην ποιοτική ανάπτυξη των πολυεθνικών και πολυκλαδικών ομίλων. Η δυναμική της αύξησής τους είναι εντυπωσιακή:

Το 1939 δρούσαν περίπου 30. Το 1976 αριθμούν 11 χιλιάδες (ενώ οι θυγατρικές τους στην αλλοδαπή ήταν 86 χιλιάδες). Το 1991 εκτινάσσονται στις 35 χιλιάδες με 150 χιλιάδες θυγατρικές και το 2008 στις 80 χιλιάδες με 810 χιλιάδες θυγατρικές.⁴ Σε 30 χρόνια 700% αύξηση!

Μια τέτοια ποσοτική μεταβολή, κυρίως από τη δεκαετία του 1970, συνιστά μια νέα ποιότητα.

Χαρακτηριστικό αυτών των ομίλων είναι η παγκόσμια εμβέλεια της δράσης τους, με τη μορφή της συνολικότερης και άμεσης παρέμβασης στην οργάνωση και τη λειτουργία παραγωγικών διαδικασιών. Εξορμώντας πάντα από το κράτος παίζουν πλέον ηγεμονικό και κυρίαρχο ρόλο στην οικονομική ζωή σε πλανητική κλίμακα.

Τα πολυεθνικά-πολυκλαδικά μονοπώλια διασφαλίζουν το 50% της βιομηχανικής παραγωγής του κόσμου και ελέγχουν το 70% του «εμπορίου»⁵ (όλο και μεγαλύτερο μέρος του οποίου στην

4. «Η Ευρωπαϊκή Ένωση απέναντι στην Ελλάδα: Επιστημονικές και Πολιτικές Προβληματικές». Κείμενα Εισηγήσεων Συνεδρίου, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 17-18-19 Ιανουαρίου 2014.

«New Scientist» (19/10/2011): Μετά από ανάλυση των σχέσεων 37 εκατομμυρίων επιχειρήσεων, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι (μόνον) 147 επιχειρήσεις ελέγχουν το 40% του παγκόσμιου πλούτου και 737 επιχειρήσεις συνολικά το 80%. Μελέτη, Ελβετικό Ομοσπονδιακό Ινστιτούτο Τεχνολογίας της Ζυρίχης.

5. «Η Ευρωπαϊκή Ένωση απέναντι στην Ελλάδα: Επιστημονικές και Πολιτικές Προβληματικές». Κείμενα Εισηγήσεων Συνεδρίου, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 17-18-19 Ιανουαρίου 2014.

πραγματικότητα δεν είναι παρά συναλλαγές βάσει σχεδίου στο εσωτερικό των ίδιων αυτών ομίλων).

Παράλληλα, εμφανίζεται η γιγαντιαία συγκέντρωση της γης σε λίγα χέρια, η ποιοτική συρρίκνωση των αγροτών. Το ίδιο εκφράζεται και στις σύγχρονες «υπηρεσίες», οι οποίες σε μεγάλο βαθμό εξελίσσονται στην πραγματικότητα στη σύγχρονη βιομηχανία «αιχμής» (π.χ. τουρισμός). Εμφανίζεται επίσης ως κυρίαρχη μορφή⁶ το διεθνές χρηματιστηριακό-πληροφοριακό κεφάλαιο (σύμπλεξη διεθνούς χρηματιστηριακού κεφαλαίου-επιστήμης-έρευνας-πανεπιστημίων-πληροφορικής). Εμφανίζονται οι άυλοι τίτλοι και το λογιστικό, ηλεκτρονικό χρήμα. Η ανταλλακτική ικανότητα των χρηματικών συμβόλων απογειώνεται από την πραγματική αξία τους, γεγονός που οδηγεί σε κρίση του συμβολικού χαρακτήρα του χρήματος.

Αν η εμφάνιση του μονοπωλίου, γενικά, σήμανε –και σήμανε όντως– την ποιοτική ενίσχυση της πολιτικής και ιδεολογικής βίας σε βάρος των εκμεταλλευομένων, όπως αυτές προκύπτουν και

εκδηλώνονται πρώτα απ' όλα μέσα στην παραγωγή και επεκτείνονται σ' όλες τις σφαίρες, το σύγχρονο πολυεθνικό-πολυκλαδικό μονοπώλιο, ειδικά, αποτελεί ποιοτική βαθμίδα ενίσχυσης αυτής της πολιτικής και ιδεολογικής βίας.

Αν το μονοπώλιο σήμανε όντως τη βίαιη πολιτική αξιοποίηση της τεχνολογικής και οικονομικής υπεροχής του και των επιστημονικών καινοτομιών, σε βάρος της εργασίας και παράλληλα απέναντι στους ανταγωνιστές, το πολυεθνικό-πολυκλαδικό μονοπώλιο αποτελεί ποιοτική βαθμίδα ενίσχυσης αυτής της αξιοποίησης. Απαιτεί και ωθεί σε αλλαγές ποιότητας στο ρόλο της αστικής πολιτικής και του κράτους ως «αντιδραστικής ουσίας», ως παραγόντων κοινωνικής εκμετάλλευσης. Αποτελεί την υλική βάση ώστε το σημερινό κράτος και η πολιτική όχι να αποδυναμώνονται και να υποβαθμίζονται, αλλά, αντίθετα, να ενισχύονται και να αντιδραστικοποιούνται όσον αφορά την καθοριστική ταξική πλευρά τους και να αποδυναμώνουν τον όποιο κοινωνικό τους, μέχρι πρότινος, ρόλο.

Αυτή η εξέλιξη είναι απόλυτα συνδεδεμένη με την εμφάνιση της δυνατότητας (λόγω της επιστημονικής και της τεχνολογικής έκρηξης) πρωτόγνωρα γρήγορης μετακίνησης σημαντικού όγκου κεφαλαίων, την ανάπτυξη του καταμερισμού της εργασίας στο εσωτερικό των ισχυρότερων μονοπωλιακών ομίλων, τη γεωγραφική, δευτερευόντως, αποκέντρωση ορισμένων δραστηριοτήτων μέσω της αναμόρφωσης του τοπικού λεγόμενου κράτους.

Αυτή η δυναμική των εξελίξεων απαιτούσε και απαιτεί διεύρυνση των ορίων δράσης του κεφαλαίου. Επομένως, έχουν ως εσωτερική αναγκαιότητα και προορισμό την πολιτική μείωσης των τελωνειακών δασμών για την πιο ελεύθερη διακρατική διακίνηση των εμπορευμάτων, την περαιτέρω φιλελευθροποίηση του εμπορίου, τη δυναμική ανάπτυξη των υπηρεσιών στις οποίες «παίζουν» πλέον ισχυρά μονοπώλια, την υπερανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα.

6. Οι 50 μεγαλύτερες τράπεζες του κόσμου με ενεργητικό 61,8 τρισ. δολάρια αποτελούν τα ιερά τέρατα της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας. Εξέχουσα θέση κατέχουν οι έξι τράπεζες της Κίνας, αντανάκλαση της αυξανόμενης καπιταλιστικής ισχύος της. Ξεχωρίζουν επίσης: Η PNB, η γαλλική τράπεζα, το Νούμερο 1 στον κατάλογο των μεγαλύτερων τραπεζών, με ενεργητικό 2.960 δισ. δολάρια, τραπεζικό δίκτυο σε 84 χώρες και κυρίαρχο ρόλο σε τέσσερις αγορές, της Γαλλίας, της Ιταλίας, του Βελγίου και του Λουξεμβούργου. Η Credit Agricole, το Νούμερο 4, η δεύτερη μεγαλύτερη γαλλική τράπεζα, με 2.240 δισ. δολάρια ενεργητικό και δίκτυο 11.500 καταστημάτων σε όλο τον κόσμο, με 160.000 εργαζομένους και 59 εκατ. πελάτες σε 70 χώρες. Η Bank of America (BAC) ΗΠΑ, το Νούμερο 6 του καταλόγου των μεγαλύτερων τραπεζών, με ενεργητικό 2.220 δισ. δολάρια. Η Deutsche Bank, η μεγαλύτερη γερμανική τράπεζα, με 2.160 δισ. δολάρια ενεργητικό, ως τις 31 Μαρτίου 2010, είχε περίπου 2.000 υποκαταστήματα σε 72 χώρες. Η τράπεζα αυτή είναι σχεδόν ισοδύναμη με το γερμανικό... κράτος, αφού τα περιουσιακά της στοιχεία υπερβαίνουν τα 2,1 τρισ. ευρώ και αντιστοιχούν περίπου στο 80% του ΑΕΠ της Γερμανίας, ισχυρότερη κατά 100 δισ. ευρώ από το ΑΕΠ της Γαλλίας ή σχεδόν κατά 400 δισ. ευρώ από το ΑΕΠ της Βρετανίας!

Απαιτούν ανάλογες τροποποιήσεις στους προϋπάρχοντες σχεδιασμούς και στις στρατηγικές τόσο των επιμέρους κεφαλαίων όσο και των εθνικών κρατών.

Γ' αυτό και οι ολοκληρώσεις οφείλουν να αναπροσαρμοστούν: η ΕΟΚ (1957) 36 χρόνια από την ίδρυσή της δίνει τη θέση της στην ΕΕ (1993), η ΓΚΑΤΤ 46 χρόνια από την ίδρυσή της δίνει τη θέση της στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ).

Η ΕΕ που δημιουργείται δεν εντάσσεται στην κατηγορία των διεθνών διακρατικών οργανισμών. Είναι κάτι «λιγότερο» από συνομόσπονδο κράτος και κάτι «περισσότερο» από διεθνής οργανισμός. Αποτελεί ένα εν εξελίξει ιστορικά πρωτόγνωρο μόρφωμα.

Η κατάσταση αυτή αναταράσσει τις απροσπάτευτες, επί της ουσίας, αγορές από την εισβολή ισχυρών πολυεθνικών μονοπωλιακών μονάδων που «καταπίνουν» πλέον ευκολότερα από πριν όποιο μικρό κεφάλαιο βρισκόταν εν προσπά τους. Ανακυκλώνεται έτσι η ενίσχυση της θέσης των πιο ισχυρών κοινωνικών σχηματισμών της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας και των πιο δυναμικών τμημάτων των εθνικών αλλά και των υπαρχόντων πολυεθνικών κεφαλαίων για επέκταση των δραστηριοτήτων τους σε νέες γεωγραφικές περιοχές, τη σύμπλευσή τους με άλλα εθνικά κεφάλαια, την ποιοτική ενδυνάμωση τελικά του πολυεθνικού και πολυκλαδικού κεφαλαίου.

Τα πολυεθνικά-πολυκλαδικά μονοπώλια πλέον, από τη μια, αντλούν τη δύναμή τους από το κράτος όπου εδράζονται, το οποίο χρησιμοποιούν ως καταφύγιο, όπλο και ορμητήριο. Από την άλλη, ενισχύουν ταυτόχρονα τις τάσεις και τους υπερεθνικούς μηχανισμούς καπιταλιστικής ολοκλήρωσης.

Τα πολυεθνικά-πολυκλαδικά μονοπώλια αποστασιοποιούνται, πάντα σχετικά, από την έννοια της πατρίδας, εμφανιζόμενα με μια διπλασιασμένη πατρίδα, π.χ. στην Ελλάδα και στην ΕΕ. Το δε εθνικό κράτος παρουσιάζει τα συμφέροντά τους ως έχοντα πανκοινωνική ισχύ και το υπερεθνικό μόρφωμα, π.χ. την ΕΕ, ως έχον καθολική υπερεθνική αίγλη. Η νέα

αυτή δυναμική πραγματικότητα συνιστά νέο πεδίο εμφάνισης των ενδοκαπιταλιστικών αντιθέσεων και ανταγωνισμών.

Οι παραπάνω βασικές εξελίξεις ορίζουν και προσδιορίζουν κατά τη γνώμη μου τον καπιταλισμό του 21ου αιώνα, διανομορφώνουν το σημερινό, νέο ιστορικό πλαίσιο ανάπτυξης των αντιθέσεων του στο οποίο ως εξέλιξη ο καπιταλισμός εμφανίζει την εξέλιξή των αντιφάσεων του.

Οι προωθούμενες πολιτικές αποτελούν εσωτερική και, εν πολλοίς, αντικειμενική ανάγκη του. Γ' αυτό εξάλλου και η ικανοποίηση βασικών εργατικών αιτημάτων και δικαιωμάτων (χρόνος εργασίας, δημόσια υγεία, παιδεία, ασφάλιση και πρόνοια) προσκρούει στην ουσία του καπιταλισμού και της δυναμικής του.

Τυχόν απόσπασση κατακτήσεων δεν μειώνει απλώς το ήδη μειωμένο ποσοστό κέρδους, όχι μόνο συντηρεί, αλλά μετατοπίζει τον καπιταλισμό σε νέα, ιστορικά χαμηλότερα, επίπεδα κερδοφορίας.

Εξού και η λυσώδης αντίδραση όλων των αστικών κομμάτων και μηχανισμών.

Ο νεοφιλελευθερισμός, επομένως, δεν αποτελεί απλώς μορφή διακυβέρνησης· είναι ο ίδιος ο καπιταλισμός, είναι οι σύγχρονες ανάγκες του. Γ' αυτό εξάλλου ως πολιτική εξόδου από την τρέχουσα κρίση επιλέγεται η πολιτική που χρεοκόπησε με την έκρηξη της ιστορικής σημασίας κρίσης του 2008, δηλαδή μια αντιδραστικότερη έκδοση του ίδιου του χρεοκοπήσαντος νεοφιλελευθερισμού. Όσοι έχουν ή καλλιεργούν την ψευδαί-

σθηση πως μπορούν έτσι απλά και γραμμικά να τον αντικαταστήσουν (συγκυβέρνηση σοσιαλιστών-ΚΚΓ Γαλλίας, ΣΥΡΙΖΑ κ.ά.) καταρρέουν και χρεοκοπούν.

Η κατάσταση αυτή δεν μπορεί να οδηγήσει σε μια πανικόβλητη αποφυγή της σκληρής σημερινής πραγματικότητας ούτε να εξαντλείται στις λογοκοπίες ανέξοδων υποσχέσεων ενός απρόσιτου μέλλοντος ή στις συγκινησιακές –ανορθολογικές τελικά– προσεγγίσεις που δεν αντιλαμβάνονται τη σημασία είτε των στρατηγικών είτε των τακτικών απαντήσεων, τη μεταξύ τους αυτοτέλεια αλλά και την αναμεταξύ τους σχέση και σύνδεση.

Αντίθετα, ως συνεπαγόμενο, επιτάσσει την εκπόνηση ενός πολιτικού σχεδίου το οποίο ως μόνιμη επιδίωξη θα έχει τη συγκέντρωση ανάλογων, πολύ ισχυρών, δυνάμεων από το χώρο της εργασίας και του πνεύματος για στρατηγικές απαντήσεις γειωμένες στέρεα στο σήμερα, εκεί, στον αγώνα για τη ζωή και την καθημερινή επιβίωση, όπου η ελπίδα και η απογοήτευση αναγεννιούνται και αντιμάχονται. Γι' αυτό όμως, το λόγο έχει η επιστήμη της πολιτικής.

5. Η άλλη όψη της πραγματικότητας

Η ίδια η αντιδραστική ενίσχυση της αστικής πολιτικής και του ρόλου του κράτους στην ευρύτερη αναπαραγωγή του συστήματος και των αντιθέσεων του τείνει να απογυμνώνει την αστική πολιτική από τα ιστορικά δημοκρατικά στοιχεία της (ατομικές και κοινωνικές «ελευθερίες», εθνικοανεξαρτησιακά δικαιώματα, πανκοινωνικός ρόλος του κράτους κ.λπ.). Τείνει να αποκαλύπτει την ουσία του κράτους και της δημοκρατίας γενικά, ως αντιπαράθεση και κυριαρχία «για τις παραγωγικές σχέσεις, και τελικά για την ιδιοκτησία». Να κλονίζει έτσι μακροπρόθεσμα και να οδηγεί σε κρίση τη σχετική και δημαγωγική αυτονόμηση της αστικής πολιτικής από τον ταξικό πυρήνα της, αφού βάζει σε κρίση την «πανκοινωνική» της διάσταση. Πολύ

περισσότερο μάλιστα, καθώς η δυναμική αυτή των εξελίξεων οδηγεί στην ενίσχυση της άμεσης, δίχως τη διαμεσολάβηση των αστικών κομμάτων, πολιτικής και ιδεολογικής παρέμβασης του κεφαλαίου. Διαμορφώνονται επομένως συνθήκες και ζωτικός χώρος ποιοτικής και ουσιαστικής αυτοτελούς ανάπτυξης της εργατικής πολιτικής ως πολιτικής της κοινωνικής δημοκρατίας της εποχής μας, ως πολιτικής, πρώτα απ' όλα, της κοινωνικής και δημοκρατικής κυριαρχίας των ίδιων των εργαζομένων.

Οι νόμοι της κοινωνικής εξέλιξης αποτελούν ένα συνδυασμό αναγκαιότητας και δυνατότητας, αντικειμενικότητας και υποκειμενικότητας. Αυτός ο συνδυασμός προσδιορίζεται από το «κοινωνικό είναι», από τις υλικές συνθήκες ύπαρξης και αναπαραγωγής της ζωής, από το επίπεδο της αντικειμενικής ανάπτυξης και ωρίμανσης των συνολικών καπιταλιστικών αντιφάσεων. Σ' αυτό το πλαίσιο, οι δυνατότητες της ανθρώπινης δράσης, μαζί και η συνειδητά επαναστατική πάλη της εργατικής τάξης, καθορίζονται και αντλούν τη δυναμική τους από το επίπεδο ανάπτυξης των αντικειμενικών τάσεων και ορίων της κοινωνικής εξέλιξης. Παράλληλα όμως πραγματοποιούν, διαμορφώνουν, καθυστερούν ή αναπτύσσουν –γενικά μετασχηματίζουν– αυτά τα όρια. Κι έτσι διαμορφώνεται ταυτόχρονα μια νέα αντικειμενική πραγματικότητα.

Εν ολίγοις, η ιστορία του ανθρώπου δεν υπακούει σε καμιά μορφή μηχανιστικού ντετερμινισμού ή σε κάποια «μεταφυσική πρόνοια».

Στη σημερινή εποχή, η ορμητική ανάπτυξη και οι δυνατότητες των σύγχρονων παραγωγικών δυνάμεων, εκτός από τη μονοπωλιακή αντιδραστική αξιοποίησή τους, εμπεριέχουν την ανώτερη, σε σχέση με την περίοδο 1950-80, δυνατότητα προσέγγισης της επιστημονικής παραγωγής και αναπαραγωγής της ανθρώπινης ζωής. Αρκεί να δει κανείς τη θεαλλώδη ανάπτυξη του ρόλου της επιστήμης και της διανοητικής εργασίας στην παραγωγή, σε σχέση με την αθλιότητα του επιχειρηματικού πανεπιστημίου

ου. Να δει κανείς τη δίχως προηγούμενο κλοπή του χρόνου εργασίας και ζωής από τους καπιταλιστές σε σχέση με το χρόνο που απελευθερώνει η επιστήμη και η εργασία. Να δει τη δυνητική ποιότητα του ίδιου του χρόνου εργασίας σε σχέση με την αποξενωτική ηλεκτρονική αλυσίδα διευθέτησής του από τους καπιταλιστές. Να δει τις νέες δυνατότητες μετασχηματισμού της σχέσης της κοινωνίας με τη φύση σε σύγκριση με τη βάρβαρη καπιταλιστική διαχείριση των βιοτεχνολογικών επαναστάσεων. Να δει τη σημερινή αλλά και την προοπτική της ίδιας της παραγωγικότητας σε σχέση με την πολιτική απόσπασης υπεραξίας, την αύξηση του ποσοστού εκμετάλλευσης.

Ακόμα και η μαζική ανεργία και η ελαστική απασχόληση –τα πιο ολέθρια, απάνθρωπα χαρακτηριστικά του σημερινού παραγινωμένου καπιταλισμού–, αν συνδυαστούν με την αφθονία των παραγόμενων αγαθών, αποκαλύπτουν πως ο άνθρωπος μπορεί να δουλεύει λίγο, να παράγει πολλά και καλά προϊόντα, να αμείβεται ικανοποιητικά. Δεν παύει να αντανακλούν την ιστορική τάση, αναγκαιότητα –και ρεαλιστική πλέον δυνατότητα– για ριζική μείωση του χρόνου εργασίας, αποφασιστική ενίσχυση των όρων και του χρόνου ενασχόλησης με τα κοινά, την τέχνη, τον πολιτισμό.

Η καπιταλιστική εισαγωγή στην παραγωγή της πληροφορικής και των ηλεκτρονικών υπολογιστών αποκαλύπτει ταυτόχρονα πως δεν είναι ουτοπία να παράγονται προϊόντα-αξίες χρήσης και όχι μόνο εμπορεύματα. Αυτό υποδηλώνει η ελεύθερη διακίνηση-«κλοπή» σε τεράστια κλίμακα των προϊόντων «σόφτγουερ», που αναταράσσει τις αγορές και τους προϋπολογισμούς κολοσσών της πληροφορικής.

Η μετατροπή της επιστήμης σε άμεση παραγωγική δύναμη υπονομεύει το ίδιο το θεμέλιο της καπιταλιστικής αγοράς, την παραγωγή εμπορευμάτων. Σε ένα «στικάκι υπολογιστή» που στοιχίζει λίγα ευρώ, μπορεί να αποθηκευτούν χιλιάδες τόμοι λογοτεχνίας, έργα μουσικής και πίνακες ζωγραφικής. Όλος ο άνθρωπος πλούτος της επιστήμης και της τέχνης

μπορεί πλέον, σε κανονικές κοινωνικές συνθήκες, να γίνει παλλαϊκό κτήμα.

Οι ορμητικές δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης των οικονομιών και των καπιταλιστικών ολοκληρώσεων από τη μια εμφανίζονται σε συνθήκες καπιταλιστικής κυριαρχίας με τις αποκρουστικές μορφές του τύπου της ΕΕ και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ). Από την άλλη αποκαλύπτουν, ταυτόχρονα, την κοινωνική τάση και τη ρεαλιστική δυνατότητα για κατάργηση των συνόρων, το ρεαλιστικό της παγκόσμιας συνεργασίας.

Η σύγχρονη επιστήμη και οι σύγχρονες τεχνολογίες μετασχηματίζουν σε προσιτές διαδικασίες, την οργάνωση και τη διαχείριση της παραγωγής και των κοινωνικών υποθέσεων, εργασιακά καθήκοντα τα οποία μέχρι χτες απαιτούσαν μεγάλη ειδικευση και δεξιότητα. Αυτή ακριβώς η νέα δυναμική κατάσταση στην επιστήμη και στην παραγωγή αφαιρεί σε μαζική κλίμακα το «μυστηριώδες» πέπλο των αποκλειστικών δήθεν διοικητικών ικανοτήτων και καθηκόντων των επιστητών, των μάντζερ, των διευθυντών, και τελικά τις ίδιες της αστικής τάξης. Έτσι όμως, ταυτόχρονα με την αντίθεση χειρωνακτικής-διανοητικής εργασίας, αναπτύσσεται και ενισχύεται, στις νέες συνθήκες, η αντίθεση ανάμεσα στους «διευθύνοντες» και στους διευθυνόμενους και (με μια γενικότερη έννοια) ανάμεσα στους «κυβερνώντες» και στους κυβερνώμενους.

Οι εργάτες μπορούν να έχουν πλέον συνολική εικόνα της παραγωγής, της διακίνησης, της εμπορίας και της ανταλλαγής αγαθών και κεφαλαίων, του πολιτισμικού ανθρώπινου πλούτου. Η εργατική τάξη επομένως μπορεί να προβάλει στο προσκήνιο, πιο ώριμη, όχι μόνο ως δύναμη ανατροπής της παλιάς καπιταλιστικής κοινωνίας, αλλά πρωτίστως ως ο φορέας της γενικευμένης κοινωνικής αυτοδιαχείρισης-αυτοδιοίκησης.

Επομένως, οι σύγχρονες παραγωγικές δυνάμεις δεν εκφράζουν απλώς τη σύγχρονη επιστημονική και τεχνολογική επανάσταση. Αποκαλύπτουν τα νέα δι-
αρκώς διευρυνόμενα σύνορα δυνητικού επιστημονικού μετασχηματισμού της

φύσης και αρμονικής αλληλεπίδρασης μαζί της. Αποκαλύπτουν και εκφράζουν πρωτίστως τη δυνατότητα για μια βαθιά πολιτική και πολιτιστική επανάσταση στην εργασία, στη γενικότερη οργάνωση της ζωής του εργάτη-δημιουργού. Ακριβώς γι' αυτό οι κυρίαρχες ακόμα δυνάμεις διοργανώνουν μια λυσσασμένη εκστρατεία ενάντια στις βαθύτερες συνάψεις της επιστήμης, της φύσης και της κοινωνίας.

Στη νέα αντιφατική μορφή αλλά και δυνατότητα των παραγωγικών δυνάμεων και της εργασίας, στις επαναστατικές προσδοκίες της επιστήμης και του πολιτισμού, στις νέες εκρηκτικές δυνατότητες ενός ελεύθερου χρόνου χαράς και δημιουργίας, στη νέα δυναμική ποιότητα του «πλούτου» και της σχέσης με τη Φύση, στις ανάγκες για πολιτική χειραφέτηση από τη βαθιά κρίση της πολιτικής, στις ανάγκες της εργατικής δημοκρατίας, της ανεξαρτησίας, της ειρήνης και των επαναστατικών ιδανικών, δηλαδή στις νέες «σχέσεις-νάρκες» που απειλούν να τινάξουν σε κομμάτια την καπιταλιστική κοινωνία, εκεί περιέχονται οι ιστορικές κατακτήσεις της υποκειμενικής πολιτικής παρέμβασης των εργαζομένων.

Και από την άλλη μεριά, στη μορφή που παίρνει η βαρβαρότητα του σύγχρονου καπιταλισμού και στη σημερινή μορφή

των πολιτικών συσχετισμών, υπάρχουν, ζουν και διεκδικούν τα δικά τους δικαιώματα, οι ήττες, τα λάθη, οι αποτυχίες, οι προδοσίες, η υποταγή του εργατικού και αντιιμπεριαλιστικού κινήματος, τα κάθε λογής αντεπαναστατικά ρεύματα.

Η λύση σε αυτόν το δυισμό, σε αυτή την «αντίθεση παραγωγικών δυνάμεων-παραγωγικών σχέσεων»⁷ βρίσκεται στην προβολή και στην έμπρακτη προώθηση ενός γενικότερου πολιτικού πολιτισμού. Βρίσκεται στα πραγματικά και «υλιστικά» μεγάλα ιστορικά «πετάγματα» και ιδανικά για τον ριζικό μετασχηματισμό της οικονομίας και των κοινωνικών σχέσεων και την κομμουνιστική απελευθέρωση. **T**

7. Η σημερινή κλιμάκωση της ανταγωνιστικής αντίθεσης ανάμεσα στον κοινωνικό χαρακτήρα των παραγωγικών δυνάμεων και στις κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής, δηλαδή την ιδιωτική, ανταγωνιστική μορφή ιδιοποίησης των δυνάμεων αυτών, προσδιορίζει με τη σειρά της το περιεχόμενο και τον τρόπο ανάπτυξής τους. Η αντίθεση αυτή δεν νοείται ως μια εξωτερική αντίθεση ανάμεσα σε δύο ανυπέρβλητα περιφραγμένες και αλληλοαποκλειόμενες πραγματικότητες (από τη μια οι κοινωνικά «ουδέτερες» παραγωγικές δυνάμεις και από την άλλη οι ταξικά «μεροληπτικές» σχέσεις παραγωγής). Αντίθετα, η μια προϋποθέτει την άλλη, διεισδύει σ' αυτήν συγκροτώντας μια αντιθετική ενότητα. Η ανταγωνιστική αυτή αντίθεση αποτελεί κινητήρια δύναμη της ιστορίας.

b

Αναγνωστάκης, Α. (2012), «Μαρξισμός και Επιστήμη: Απόπειρα Κατανόησης του Πραγματικού Κόσμου», *ΠΡΙΝ* 26/09.

Ασπράγκαθος, Ν.Α. *Η Κοινωνικοποίηση της Επιστημονικής Έρευνας και η Ιδιωτικοποίηση των αποτελεσμάτων της*, 50 Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του ΕΜΠ και του ΜΕΚΔΕ του ΕΜΠ «Παιδεία, Έρευνα, Τεχνολογία. Από το χθες στο αύριο», Μέτσοβο, 27-30 Σεπτεμβρίου 2007.

Βατικιώτης, Λ., Βεργόπουλος, Κ., Γκίβαλος, Μ., Ζέρβας, Μ., Κουζής, Γ., Λαπαβίτσας, Κ., Μαυρουδέας, Σ., Παπακωνσταντίνου, Π., Τόλιος, Γ. (2010), *Ο χάρτης της κρίσης: Το*

τέλος της αυταπάτης, Αθήνα, Τόπος.

Eichengreen, B. (2013), *Η ευρωπαϊκή οικονομία μετά το 1945*, σ. 401- 447, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Γαβρόγλου, Σ.Π. (2012), «Μισθοί και παραγωγικότητα της εργασίας: Ανταγωνιστικά μειονεκτήματα και πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας», Εθνικό Ινστιτούτο εργασίας και Ανθρώπινου δυναμικού, Αθήνα.

Harvey, D. (2015), *Δεκαεφτά αντιφάσεις και το τέλος του καπιταλισμού*, Αθήνα, Μεταίχιμο.

Kliman, A. (2014), *Η αποτυχία της καπιταλιστικής παραγωγής: Οι αιτίες της Μεγάλης Ύφεσης*, cognord.

Μάρξ, Κ. (1978), *Κεφάλαιο*,

Τόμος III, κεφ. 13-14, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.

Μάρξ, Κ. (1990), «Απόσπασμα για τις μηχανές», στο *Grundrisse*, τόμ. 2, σ. 533, Αθήνα, Στοχαστής.

Brynjolfsson, E. – McAfee, A. (2011), *Race Against The Machine: How the Digital Revolution is Accelerating Innovation, Driving Productivity, and Irreversibly Transforming Employment and the Economy*, Lexington, Massachusetts, Digital Frontier Press.

Streck, W. (2012), *Gekaufte Zeit des demokratischen Kapitalismus*, Frankfurter Vorlesungen.